

CENZURA TRANSCENDENTĂ

Cenzura transcendentă este o parte a filosofiei lui Blaga asupra căreia mă simt obligat să întârzii puțin. Din păcate, atât pentru exegeții contemporani, cât și pentru cei ai ultimilor ani, acest capitol din *Trilogia cunoașterii* a fost considerat pata neagră a sistemului filosofic blagian. Să nu uităm că, începând cu *Trilogia valorilor*, Blaga propune renunțarea la binecunoscutele sale metafore: *cunoașterea paradisiacă*, *cunoașterea luciferică*. Împins, mai ales de critica creștină, va propune pentru ele mai neutrele: cunoaștere de tip I și cunoaștere de tip II. Nu va putea renunța la *cenzura transcendentă* și la *Marele Anonim*.

Doresc să vă arăt cu câtă grijă se introduce Blaga în acest subiect delicat: "<Metafizica> ...a devenit încetul cu încetul numele unanim acceptat pentru cel mai nobil risc al spiritului uman... Tezele lui Platoun apolinic dor de participare la permanența ideilor.....produc o neliniște și ne pun în mișcare prin această neliniște.....este o rezonanță a atitudinii...în strânsă legătură cu o anume *dimensiune* specială, proprie unei idei, unei concepții, sau viziuni.Numim această dimensiune proprie.....dimensiunea verticalității.....O idee poate să fie <adâncă> sau <înaltă>, adică <verticală>, fără să fie în același timp și <adevărată>, sau indiferent că e, sau nu e, adevărată. Metafizica se afirmă la fiecare pas tocmai prin aceste idei, mai mult sau mai puțin <verticale>, care, odată exprimate stârnesc ecouri lăuntrice, fie de aderare, fie de nonaderare, în toate ungherele sufletului uman. Verticalitatea unui gând se măsoară subiectiv după intensitatea și amplitudinea transformărilor sufletești, pe care le poate produce în insul uman..... Un gând vertical dă un anumit *sens* existenței... uneori destinate să mute, printr-o dezagreabil- minunată izbire, chiar centrul existențial al vieții umane..... Gândurile metafizice sunt gânduri profund incomode.. incomode fiindcă ele răpesc, cu riscul înnebunirii, sufletul din orizontul pur biologic, spre a-l așeza între poveste și profeție; incomode, fiindcă sub puterea lor magică ne smulgem rădăcinile din pământ pentru a le întoarce spre azurul în care nu pot respira decât stelele.... O viziune metafizică despre tâlcul ultim al cunoașterii nu se degajă din simpla deșurubare și descompunere a cunoașterii. Ea poate fi numai rodul unei ochiri riscate, dincolo de tot ce poate da râvna analitică." (Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943, p317-327).

Cu câtă putere apare Blaga, poetul, în textele lui filosofice!

Cer scuze că am să vă dau multe citate, aș prefera să citiți singuri textul original. Exegeții lui Blaga folosesc, uneori, citatele pentru a-și susține un punct de vedere pe care și l-au format anterior. Poate că este o modalitate uzuală. De aceea, voi declara, fără să fiu un exeget al lui Blaga, că folosesc citatele pentru a apăra punctul de vedere al autorului.

"Factorului metafizic absolut i se pot da multe nume: prezent sub o mie de măști, el răspunde la orice apel.... Prin abuz metaforic, imaginația metafizică i-a zis când <substanță>, când <eu absolut>, când <rațiune imanentă>, când <Tată extramundan>, când <Inconștient>, când <Conștiință>, etc..... Din parte-ne... să-l denumim simplu și cumsecade: Marele Anonim." (Lucian Blaga, *Op. cit.*, p. 330)

Pare că Blaga face o alegere originală, așa cum dorea, pentru centrul metafizic de care avea nevoie pentru a-și dura sistemul său filosofic. Constantin Noica a preferat să numească acest centru metafizic *Ființă*. Blaga va spune "Mitic putem numi acest loc și <ființă>". Poetul Blaga declară că va folosi limbaje variate când se va exprima despre Marele Anonim: "...vom vorbi după împrejurări, când abstract-conceptual, când mitic, când ecstetic." La fel cum declară că "putem face criticii o concesie, și anume aceea de a privi propoziția despre existența Marelui Anonim ca un simplu *punct de vedere*. Rezistența acestui punct de vedere se va măsura prin rezultatele la care are darul să ducă." (Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, p.330-331).

Ne întrebăm de ce a ținut Blaga așa de mult la acest centru metafizic care este al doilea pilon al sistemului său filosofic, după inconștient? Dacă ne întrebăm înseamnă că putem să dăm și un răspuns.

Ne reîntoarcem la poetul Blaga. El știa foarte bine că povestea, miticul, are o mai mare putere de pătrundere decât exprimarea rațional- logică. Pe de altă parte, găsește în interiorul omului categoriile abisale, matricea stilistică, care împreună cu categoriile conștientului, ambele instrumente de cunoaștere la care se adaugă și percepțiile, sunt în același timp și cenzorul subiectiv al cunoașterii. Cine poate fi răspunzător de această obiectivitate în plină subiectivitate? Cine a creat în noi darul și limita cunoașterii? Cine, dacă nu o instanță metafizică centrală?

Se vorbește de lipsa unui criteriu al adevărului și de irațional la Blaga. Este de remarcat că adevărul, ca valoare absolută, nu are loc în sistemul lui Blaga. Absolutul este stăpânit de centrul metafizic și omul are parte doar de disimularea adevărului. Am prefera să vorbim de un adevăr relativ, limitat la o situație dată. Absolutul nu este în puterea noastră. De aceea, probabil, nici nu este prea mult invocat de Blaga. Cu toate acestea, în capitolul despre cenzura transcendentă va spune: " Marele Anonim a implantat generos cunoașterii individuale postulatul....<adevărului> integral. Cunoașterea individuală tânjește după adevăr.....Marele Anonim n-a îngăduit realizarea acestui elan spre adevăr, decât în ideea-negativ a misterului. Orice altă cunoaștere e disimulare prin cenzură.....Marele Anonim a pus în noi îndemnul irevocabil spre <adevăr>..... dar prin cenzura-i transcendentă ni-l

refuză... Ce rost are așezarea noastră între pintenii acestui imperativ și frânele acestui refuz- e greu de spus. Ne găsim aici în matca frământată a unei antinomii, pe care...trebuie s-o acceptăm ca atare....

Ne surprindem gândul șovăind într-o zonă care nu e de cuprins decât ca mister.... dar care depășește putințele logice ale înțelegerii." (Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, p. 448-449).

În orice caz, adevărul ne este dat ca dorință de a-l avea. Nici nu aș fi chiar așa de dominat de aporia adevărului care ne este oferit și refuzat, în același timp. Dacă adevărul ne este oferit, nu se poate să-l avem decât în forma lui limitată la o situație dată, adevărul relativ. Adevărul absolut este la Dumnezeu și este bine că este așa. Ce griji nemăsurate ar putea avea un om care se știe în posesia ADEVĂRULUI? Nu știu dacă ar mai putea dormi, nu știu dacă ar avea curaj să respire?

Ce liniștiți suntem! Adevărul este în bună păstrare și noi putem avea câte adevăruri vrem.

Blaga, fără să se scuze, explică de ce acest centru metafizic atoateștiutor nu poate avea rațiune. Nu poate avea rațiune deoarece rațiunea implică categorii și, la rândul lor, după cum am văzut, categoriile înseamnă cenzură. Marele Anonim nu poate avea o cunoaștere cenzurată din definiție. Cunoașterea lui, dacă este, este absolută. De aici, criticii au dedus că Marele Anonim este irațional și ceea ce impune el omului este tot irațional.

Sigur că sunt unii exegeți marxiști, care l-au decretat pe Blaga raționalist, sperând să fie mai ușor acceptat de cenzură. Blaga nu este un raționalist, oricine poate vedea asta, este un idealist, dar nu știu dacă filosofia lui poate purta marca de *iraționalism*. Poate găsi cineva o breșă în gândirea lui Blaga? Nu este totul înlănțuit logic?

Marele Anonim este iraționalul. Dar Marele Anonim este o metaforă. Cum poate fi o metaforă irațională? O metaforă este în locul a ceva, căutați acel loc și vedeți cum sună el.

"Câtă vreme categoriile intelectuale (de exemplu ideea de substanță, de cauzalitate, etc.) le socotim drept momente și structuri impuse spiritului uman, datorită unei cenzuri transcendente, credem că suntem îndriduiți să facem afirmația că și categoriile abisale, stilistice, pot fi, de asemenea, socotite drept momente constitutive ale unui control transcendent, un fel de stăvili impuse omului și spontaneității sale creatoare pentru a nu putea niciodată revela în chip pozitiv- adecvat misterele lumii." (Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, p.480), așa cum va mai spune "..conștiința (inteligența) umană e structural

înzestrată cu funcții categoriale care, nederivând din simțuri, sunt "apriori"...chestiunea obiectivității sau subiectivității categoriilor rămâne o întrebare metafizică ce va fi reluată de la capăt de orice nou metafizician. Din parte-ne,..... ne-am hotărât pentru metafizica "cenzurii transcendente", în cadrul căreia conceptele categoriale ale inteligenței dobândesc semnificația unor mijloace prin care spiritul omenesc, în propriul său avantaj și în avantajul echilibrului cosmic, este împiedicat să ajungă la o adecvație absolută cu realul însuși." (Lucian Blaga, *Trilogia valorilor*, Ed. Minerva, 1987, p. 186).

Ce adevăr putem avea dacă totul este filtrat prin formele, prin structurile noastre subiective și prin simțuri? Adevărul nostru. Un adevăr relativ. Nimic mai mult. Este acesta un punct de vedere irațional? Mai mult, ce comunicare putem avea între subiectivitatea noastră și "obiectivitate", între subiectivitatea noastră și ființă, între noi și altceva ce este peren, ce este și azi, și mâine, este pentru mine, pentru el, și pentru altul? Nu este nici o comunicare posibilă. Viața ne arată că această comunicare funcționează, că ea este o realitate.

Oricât îl critică pe Kant, Blaga rămâne un kantian. El recunoaște apriorismul formelor sensibilității ca și al categoriilor. Diferența este că Blaga încearcă să afle ceva despre acest necunoscut, acest mister, pentru care Kant a postulat imposibilitatea cunoașterii. Blaga a avut norocul ca în timpul studiilor sale la Viena să afle despre cercetările asupra inconștientului pe care le făcuse Freud. Îi va cunoaște lucrările. Din păcate, așa cum spune Vasile Dem. Zamfirescu, nu le-a mai cunoscut pe cele publicate după 1920. Nu a mai cunoscut teoria lui Freud despre supraeu, lipsindu-i, astfel, încercările pe care le face Freud de a popula lumea inconștientului nu numai cu fantasmе, ci și cu spirit. Să nu uităm, Blaga a fost chiar acuzat, de o anumită critică, de faptul că a introdus concepția freudiană în România.

După cum am văzut, pe acest drum, Blaga ajunge prin stil la inconștient ca purtător al matricei stilistice, ajunge la un inconștient ce poartă în el ceva ce vine dintr-o altă lume, care are ceea ce este peren, din lumea *generalului*, a *universalului*, a *ființei de a doua instanță*, după cum ar spune Constantin Noica.

Nu știu ce s-ar fi întâmplat dacă gândirea acestor doi mari gânditori s-ar fi întâlnit mai devreme. Știu numai că Noica făcea eforturi, la sfârșitul vieții lui, de a-l face cunoscut pe Blaga în străinătate. A tradus din el, doamna Noica bătea la mașină traducerile, probabil în germană, și a făcut efortul de a publica această crestomație. Sunt dator acestei mișcări spre Blaga a lui Constantin Noica, de la mijlocul anilor 80, care m-a făcut să-l recitesc pe

Blaga pe care nu prea îl înțelesesem la prima lectură. În orice caz, Noica l-a înțeles pe Blaga și cred că și-a dat seama și de unele apropieri în gândirea lor.

Blaga a vorbit, la un moment dat, de influențe stilistice ce parcă plutesc în aerul unei anumite epoci. Ele pot fi receptate de senzorii unor individualități. Astfel, idei noi pot răsări în două minți diferite, ce nici măcar nu se cunosc. Descoperiri noi sunt aduse lumii, aproape în același timp, de personalități diferite ce nu au comunicat între ele. Cine decide și cum este posibil ca *eterul* (ca să folosesc o metaforă dragă lui Einstein) ce ne înconjoară, fără să-l simțim, să fie purtătorul unor *entități* (nu știu cum să vorbesc mai neutru) care pot fertiliza mintea omenească? Blaga s-a gândit la *Diferențialele divine*, care emană din Marele Anonim. Ce poveste, ce metaforă, cu frumusețea ei! Peste 40 de ani, Noica preferă să vorbească de *element*, de *Ființa de a doua instanță*. Energia, viața, vorbirea- poate mai bine logos-ul care este atât cuvântul vorbit sau scris, cât și gândirea, rațiunea- fiecare din ele poate căpăta chip, realitate particulară sau individuală. Astfel apare lumina, masa, sunetul, în ființele vii, în diversele limbi vorbite, ca și în gândurile noastre. Elementul, acest *general concret*, este un fel de mediu în care plutesc, libere de întruchipări, determinațiile generalului ca și cele ale individualului, ele pot genera realități individuale dacă se pot aduna în grupuri care seamănă între ele, fiecare determinație individuală cu una generală, sau pot rămâne grupate ca general ce poate impune o anumită ordine. Totul este posibil prin înțelegerea *modelului ontologic*, pe care-l propune Noica, și care permite individului și generalului să se unească după afinitățile, după asemănările, pe care le au determinațiile lor. "...totul este dublu orientat, către individual și general. Ceea ce însă nu generează realități, nici vreo ordine de ansamblu, nu <este>individualurile ce se desprind din element sunt realități ce devin..... generalurile ce se desprind sunt adevărate ordini..." (Constantin Noica, *Devenirea întru ființă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 344- 345).

Vechii indieni spuneau că un înțelept care vrea să comunice ceva omenirii se retrage într-o peșteră unde va medita îndelung, dând intensitate ideilor pe care le are. Aceste gânduri vor porni în *eter* și vor putea naște idei, poate idei "forță", în mințile care le pot corespunde, în mințile unor oameni care și-au pregătit spiritul pentru a le putea accepta. Noica, se apropie acestui gând când spune: "...deosebirea... între izolare, ce este o desprindere de lume fără lume, și singurătate, ca desprindere de lume cu ea cu tot....Totul în viața spirituală are acest mers de la mediu exterior la mediu interior (de la substanță la subiect, spunea Hegel). Numai

geniul procedează răsturnat, până la urmă: impune un mediu interior drept mediu exterior pentru alții." (Constantin Noica, *Op. cit.*, p.340).

Constantin Noica nu a avut ca preocupare cosmogonia sau antropogeneza, dar din scrierile lui se pot extrage astfel de preocupări.

El refuză tema indiană a omului creator de elemente, chiar dacă a fost de acord că geniul asta face. "S-ar putea crede.. că elementul este produsul lucrurilor reale, în măsura în care acestea, cu mediul lor interior, ar institui mediul exterior..... Dar mediul intern este *mediu*, adică de la început mai mult decât exemplarul individual, cum este sângele, în viețuitor, sau spiritul comunității și al culturii, în om. Acum, din perspectiva ființei secunde, lucrurile se răstoarnă: nu elementul se *face* prin lucrările individualului și ale generalului la care s-a putut ridica individualul, ci el se *desface* în acestea. Realitățile individuale, ca și legile, se nasc și pier, fiecare la scara lor. Ființa singură, acum ca element, persistă, dincolo de întruchipări individuale și de legi....elementul însuși nu e veșnic....ființa nu persistă decât atâta vreme cât determinațiile pot alcătui un mediu. Când determinațiile nu mai țin laolaltă ca mediu și nu mai pot genera individualuri și legi... ființa secundă lasă loc haosului...Ca mediu activ, ca matrice în care apar și dispar realitățile singulare fără ca mediul să se consume..... elementele sunt altceva decât "categoriile", fie chiar cele.. "stilistice". Acestea ... nu reprezintă medii active și n-au de la sine puterea formatoare; iar cele ale intelectului sunt cadre goale. Timpul și spațiul - dacă le rânduim printre categorii - sunt orizonturi ale elementelor, ca temporalitate și spațialitate, nu elemente; iar celelalte categorii sunt doar modalități..... ale ființei secunde... ființa de a doua instanță are o realitate în act." (Constantin Noica, *Op. cit.*, p. 345- 346).

Asta înseamnă că *elementul* este o realitate care nu este palpabilă, nu poți pune mâna pe el și să strigi: <este!>. Cu toate acestea, el, elementul, ca mănunchi de note, de calități, de predicate, comune, atât unor indivizi, cât și unui general, în lipsa acestor indivizi ca și a generalului, el are ființă și se poate desface, se poate împărți ca element, ca tot, dând viață unor indivizi și impunând o ordine care să-i domine.

Este clar că pentru Noica elementul este altceva decât sunt categoriile, categoriile stilistice. Elementul este mediul exterior individului, iar categoriile conștienței ca și categoriile stilistice sunt chiar mediul nostru intern. Aceasta este diferența. Chiar Noica recunoaște că mediul intern, inconștientul pentru Blaga, este mai mult decât un individ, are în el și altceva. De fapt, are ceva chiar din element. Elementul transcende individul (transcende și generalul). Este exact ce va spune Blaga: avem în noi transcendentul prin categorii, transcendentul care ne oferă cunoașterea și ne impune cenzura. Asta ar însemna că elementul generează categoriile. În cazul acesta cu siguranță că elementul este altceva decât categoriile. Există între ele o relație ca de la cauză la efect.

Tot astfel, categoriile stilistice sunt altceva decât arhetipul. Arhetipul, arhetipurile, sunt memoria ancestrală ce ni se transmite fiecăruia din noi codificat prin imaginea unor simboluri. Ele nu sunt structuri cognitive așa cum sunt categoriile conștiinței sau matricea stilistică. Sunt un simplu bagaj menemic. Arhetipul este numai filtrat de matricea stilistică, este transfigurat stilistic. Chiar dacă are o tentă stilistică dată de categoriile abisale, arhetipul rămâne o componentă a memoriei speciei transfigurată stilistic în imagini, în simboluri. S-ar putea ca scrierea ideografică, Egipt, China, să fie, măcar pentru anumite semne, un fel de coagulare a gândului în imagini care ar putea, și ele, să nu fie prea departe de ceea ce a înțeles C. G. Jung prin arhetipuri.

Să ne reîntoarcem, puțin, la cenzura transcendentă, la felul cum simțim și cum gândim lumea prin filtrul nostru subiectiv. Gândiți-vă puțin la ce se întâmplă când ne lipsește un simț, văzul sau auzul. Un orb din naștere își conștientizează un alt fel de lume decât cea pe care o știm noi. Nu numai că-i lipsesc culorile și nuanțele. El simte altfel decât noi fiecare obiect. Tactul și auzul îi sunt mai ample și mai fine, și dacă a avut cine să-l îndrume și să-l sprijine are în jurul lui o lume mult mai bogată decât a unui văzător, în ciuda lipsei văzului. El se descurcă perfect în casa lui, în curtea lui. Nu știu sigur care ar fi reacția pe care ar avea-o dacă, printr-o intervenție medicală de excepție, ar începe să vadă. Nu știu dacă ar fi mai fericit. Este adevărat că ar fi eliberat de o eventuală dependență umană dar, s-ar trezi într-o altă lume. Finețea tactului și a auzului, la care a lucrat atât în trecut, nu i-ar mai fi de folos și va trebui, din nou, să reînvețe să trăiască.

Ce să mai vorbesc de un om "tare de urechi". Încercarea de a te înțelege cu un astfel de om frizează absurdul, de unde se spune, într-o conversație în care nimeni nu se mai înțelege cu nimeni, că a fost un "dialog al surzilor". O situație diferită este cu surzii congenitali, cu cei ce se nasc cu această deficiență. Prin limbajul semnelor ei "văd" un dialog, pot chiar să ajungă a vedea cuvintele prin mișcarea buzelor.

Dacă atâtea se pot întâmpla când ne lipsește doar un simț, când ne lipsesc niște percepții, cred că putem să ne apropiem înțelegerea de ce înseamnă a avea niște *filtre* ale cunoașterii, cât de mult pot ele *forma* sau *deforma* ceea ce trece prin ele. Gândiți-vă puțin la ce se poate întâmpla dacă am bea o poțiune magică a unei cunoașteri absolute. Am pierde brusc formele sensibilității, spațiul și timpul n-ar mai avea nici o valoare, categoriile conștientului și cele stilistice ar dispărea și, ne-am trezi cu absolutul, gol,

golul, în fața noastră. Nu știu cum ar arăta acesta, dar știu că nici un fel de bănuială nu se poate apropia de ceea ce am simți într-un astfel de caz suprarealist. Mai știu, și pentru asta am dovezi, că am pierde toată frumusețea lumii, toată bucuria de a trăi, de a vedea, de a auzi, de a pipăi, de a mirosi, și de a gusta, ceea ce ne înconjoară. Câte frumuseți, câte bucurii, și câte bunătăți n-am pierde!

Ce bine că trăim într-o lume ce ne este oferită de limitele cunoașterii noastre!

Să nu uităm că pentru Heraclit lumea înconjurătoare era plină de entități, iar Platon ne povestește despre o peșteră în care omul vede realitățile, lumea ideilor, ca niște umbre proiectate pe un perete, și asta este tot ce știe, nu are nici o idee de ce este realitatea, lumea ideilor. Ce asemănare izbitoră cu ce ne spune Blaga despre *cunoașterea negativă*, care transformă realitățile din lumea Marelui Anonim în mistere pe care nu le putem pătrunde cunoscându-le decât ca mistere. Ce pline de mister sunt umbrele!

Cu toate că nu gândim mult deosebit față de acum 2500 de ani sau mai bine zis din cauza aceea, ce senzație stranie de siguranță îți dă perenitatea ideilor. Fiecare autor a vrut să fie original, dar matricea stilistică, sau elementul gândului nostru, ne aduce pe aceleași căi, chiar dacă schimbăm cuvintele folosite. În orice caz, gândul nostru are rădăcini adânci și chiar dacă nu prea știm cum este așa ceva posibil, este bine că putem bănuși. În plus, ce bine este să lăsăm și altora dreptul de a-și exercita gândul și expresia. Norocul nostru este că suntem în fața unor mistere în care oricât am intra tot mistere rămân, își lărgesc sfera și devin tot mai adânci. Acesta este motivul, așa cum o spune și Blaga, că avem nevoie de artă, avem nevoie să producem și să consumăm artă, pentru că manifestarea artistică, creația artistică, este tot ce ne rămâne ca drum mai direct spre frumusețea de nepătruns a misterele existenței. Bucurați-vă de muzică, de culori, de structuri frumoase, de peisaje, de poezie, de alte scrieri, de povești, de teatru, de dans, pentru că este singura mare bucurie posibilă care stă la îndemâna oricui.

Este cenzura transcendentă un gând fertil pentru filosofie? Nu pot să vă răspund. Este, în orice caz, un gând frumos.

Avem noi nevoie de această cenzură? Nu, nu avem nevoie, ea ne este constituțională, așa cum avem membre, cap, inimă, și intestine, așa avem categorii și un inconștient populat și el cu categorii. Cu toate aceste categorii

noi existăm, ne putem bucura de viață, ne dăm seama că trăim într-o lume plină de frumos și de groznic. Până și animalele au nu numai instincte ci și categorii, au chiar o schiță de *eumeros*. De aceea pot mânca și pot bea apă, de aceea dau din coadă și se pot speria. Pentru că putem cunoaște, atât cât cunoaștem, aceste categorii ale inteligenței conștiente și ale celei inconștiente, împreună cu simțurile, ne și limitează cunoașterea. Putem cunoaște numai ce vor ele, numai atât cât ne deschid ele ușa cunoașterii, numai ceea ce se aseamănă cu ele.

Este aceasta iraționalism? Dacă este, ader la iraționalism. Mi-e frică de deformarea raționalistă a realității, o prefer pe aceasta, prefer iraționalul care poate fi înțeles mâine și care nu se va transforma niciodată în raționalism. El ne va feri de experiențele sociale pe care le-au făcut sau, ferească Dumnezeu, le vor face cei ce cred cu putere în forța rațiunii. Feriți-vă de cel ce știe totul, de cel ce știe multe, și este sigur că știe bine ceea ce știe.

Copyright © Geo Săvulescu 2003